

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.5>

Куркова К.М.

*доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0000-0002-4259-5511>*

Козін С.М.

*доктор юридичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0000-0001-7640-4579>*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сьогодні Україні, як ніколи, важливо забезпечити стабільний приплив інвестицій в економіку країни. При цьому йдеться не тільки про зарубіжні, а й про внутрішні інвестиції. Для цього важливим та необхідним кроком є захист останніх від різного роду загроз воєнного, політичного, соціального та іншого характеру. Забезпечення захисту інвестицій має важливе значення для держави та суспільства, оскільки це дозволяє не просто залучити додаткові кошти в економіку країни, але й створити умови для стабілізації політичної, економічної та соціальної ситуації в країні, а також створити своєрідне підґрунтя для перемоги над ворогом. В даному контексті також зауважимо, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, реалізація якої вимагає побудови відповідної системи гарантій.

Стан дослідження. Ряд проблемних питань, пов'язаних із захистом інвестицій в Україні, у своїх наукових працях розглядали: Є. Голєніщева, О. Гостева, В. Кабанов, Ю. Колупасєв, О. Охотнікова, Ю. Світлична, О. Хрімлі, В. Чернадчук та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання гарантій захисту інвестицій в Україні.

Саме тому метою статті є: запропонувати авторське визначення поняття гарантій захисту інвестицій, а також виділити їх види.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність», захист інвестицій – це комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню цілі внесення інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій. Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, а також міжнародними договорами України. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій [1]. З огляду на запропоноване законодавцем визначення, гарантії

є не просто важливою, а невід’ємною складовою забезпечення захисту інвестицій.

В теорії права під гарантіями розуміють обумовлену особливостями суспільного розвитку систему умов та засобів, за допомогою яких забезпечується повне і ефективне функціонування того чи іншого інституту. Призначення цих гарантій полягає саме в тому, щоб створити найбільш сприятливі умови для фактичної реалізації та безперешкодного здійснення своїх повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадовими особами. Гарантії спрямовані і на усунення можливих причин і перешкод неповного або неналежного виконання своїх функцій і повноважень [2, с. 131].

Отже під гарантіями захисту інвестицій найбільш доцільно розуміти сукупність визначених в нормах чинного законодавства інструментів та засобів економічного, політичного, соціального, організаційно-управлінського характеру тощо, які в своїй сукупності забезпечують безпеку та стабільність вкладень капіталу, запобігають можливим ризикам і втратам, а також гарантують інвесторам дотримання їхніх прав та інтересів в умовах політичної, економічної та правової нестабільності. Зауважимо, що вітчизняна система державних гарантій захисту іноземних інвестицій забезпечується нормами національного та міжнародного законодавства. Свій початок механізм реалізації гарантій прав іноземних інвесторів у сучасному вигляді бере з 1991 р. – прийняття Закону України «Про інвестиційну діяльність», який заклав загальні засади здійснення інвестиційної діяльності в Україні та захисту прав інвесторів при реалізації такої діяльності. Двигуном прогресу в цьому питанні стало прийняття спеціального Закону України «Про захист іноземних інвестицій на Україні», який започаткував гарантії прав і законних інтересів іноземних інвесторів у сучасному вигляді й упровадив реальні державні механізми їх забезпечення [3].

На нашу думку система відповідних гарантій є досить широкою, а тому їх доцільно

поділити на групи. Так, в першу чергу слід виділити гарантії правові. Правові гарантії, вказує В. Білоус – це система правових норм, що визначають умови і порядок реалізації прав і свобод громадян, а також засоби їх охорони і захисту [4]. Автор також підкреслює, що «ознаками гарантій в будь-якому праві є: об’єктивізація в нормах права, передбачені законом правові засоби реального забезпечення охоронюваного інтересу, обумовленість державно-правовим режимом, взаємозв’язок правових норм і заснованих на них процесуальних дій суб’єктів тієї чи іншої функції. Нерозривний зв’язок статусу особи і її юридичних гарантій не викликає сумнівів. Правовий статус особи без правових гарантій, які забезпечують реалізацію її прав, свобод, обов’язків, охороняють їх від порушень, неможливо розглядати як реальний, оскільки він буде носити, скоріше формальний характер [4]. Правові гарантії захисту іноземних інвестицій закріплено у розділі II закону України «Про режим іноземного інвестування», аналізуючи який, Ю. Світлична вказує, що яскравим проявом правових гарантій є стабільність законодавства у відповідній сфері. Так, якщо в подальшому спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції будуть змінюватися гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в розділі II цього Закону, то протягом десяти років з дня набрання чинності таким законодавством на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в цьому Законі. До прав і обов’язків сторін, визначених угодою про розподіл продукції, протягом строку її дії застосовується законодавство України, чинне на момент її укладення. Зазначені гарантії не поширюються на зміни законодавства, що стосуються питань оборони, національної безпеки, забезпечення громадського порядку, охорони довкілля. Згідно з п. 1 ст. 18 Закону України «Про інвестиційну діяльність» умови договорів, укладених між суб’єктами інвестиційної діяльності, зберігають свою чинність на весь строк дії

цих договорів і в разі, коли після їх укладення законодавством (крім податкового, митного та валютного законодавства, а також законодавства з питань ліцензування певних видів господарської діяльності) встановлено умови, що погіршують становище суб'єктів або обмежують їх права, якщо вони не дійшли згоди про зміну умов договору [5].

Наступну групу гарантій складають політичні. Так, на переконання А. Олійника, політичні гарантії – це закріплені конституційними нормами та принципами політичні умови та засоби, що забезпечують здійснення свободи особи на підприємницьку діяльність. До них відносять конституційні норми, які закріплюють обов'язки держави і її органів та інших суб'єктів політичної системи суспільства по створенню умов і використанню засобів здійснення названої конституційної свободи [6]. Політичні гарантії, пише В. Шкаборо, – це політико-правовий режим нашої держави: система державної влади, заснована на принципах поділу влади, розмежування предметів ведення і повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування; народовладдя, здійснюване на основі політичного й ідеологічного різноманіття безпосередньо народом, а також через органи державної влади й органи місцевого самоврядування; існування власних органів міської влади, які не входять у систему органів державної влади; самостійність і незалежність міського самоврядування в межах своїх повноважень; повнота і гарантованість основних прав і свобод людини і громадянина тощо [7].

Отже політичні гарантії захисту інвестицій – це заходи та зобов'язання, які держава бере на себе для забезпечення стабільності та передбачуваності політичного середовища з метою захисту інтересів інвесторів та їхніх капіталовкладень. Ці гарантії знижують ризики, пов'язані з політичною нестабільністю, змінами законодавства та іншими політичними факторами. Характерними ознаками відповідних гарантій є такі: держава відпові-

дає за формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері, а також забезпечує стабільність законодавства; Україна бере на себе зобов'язання дотримуватися двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод про захист інвестицій, що передбачають механізми вирішення інвестиційних спорів та захист від експропріації; забезпечення прозорих і неупереджених судових та арбітражних процедур для вирішення інвестиційних спорів; впровадження ефективних антикорупційних заходів, що забезпечують прозорість державних процедур, зменшують адміністративні бар'єри та захищають інвесторів від недобросовісних дій з боку державних органів та їх посадових осіб; держава забезпечує доступ інвесторів до повної та достовірної інформації про економічну ситуацію, законодавчі зміни та інші фактори, які можуть вплинути на їхні інвестиції.

Наступну важливу групу гарантій складають процесуальні. Вживаючи поняття «процесуальні гарантії», слід відзначити, що в сучасній юридичній літературі воно розглядається принаймні в двох аспектах. З одного боку це процесуальні гарантії відправлення правосуддя, до яких належать: безпристрасність суду, гласність та відкритість судового розгляду, оперативність правосуддя, участь народу у здійсненні правосуддя. До цього переліку варто додати ще й таку гарантію як змагальність сторін у судовому розгляді, яка означає таку його побудову, коли обвинувачення відокремлено від функції судового розгляду, а також коли обвинувачення і захист здійснюються сторонами, які мають рівні права для відстоювання своїх доводів і оспорювання доводів протилежної сторони. До речі, доволі часто ці процесуальні гарантії у деяких авторів майже повністю отожднюються з принципами правосуддя. А, з іншого боку, – це процесуальні гарантії дотримання прав людини при здійсненні правосуддя. Обидві групи гарантій є тісно взаємопов'язаними, і жодна з них не може ефективно застосовуватися без іншої, однак не викликає жодного

сумніву й те, що друга група гарантій включає в себе більш детальний перелік правових норм, які стосуються вже специфіки розгляду справ (порядку, термінів тощо) щодо того чи іншого виду судочинства [8, с. 35].

Отже процесуальні гарантії захисту інвестицій – це правові механізми та процедури, які забезпечують інвесторам можливість захисту своїх прав та інтересів в юридичній площині. Вони спрямовані на забезпечення справедливого, прозорого та неупередженого розгляду інвестиційних спорів, а також надання правових інструментів для відшкодування збитків та компенсації втрат. Захист прав інвесторів асоціюється переважно з арбітражним розглядом. Однак міжнародний арбітраж є альтернативним вирішенням спорів, в тому числі інвестиційних. Згідно з українським законодавством, а також двосторонніми інвестиційними угодами (ВІТ – bilateral investment treaty), інвестор має право звернення до національних судів України з метою захисту своїх порушених прав. Таке право, зокрема, передбачено ВІТ, укладеними між Україною та Аргентиною, Грецією, Індією, Португалією, США тощо. Відзначимо, що інвестор може звернутися до українських судів з позовом як до держави, в особі суб'єктів владних повноважень, так і до осіб приватного права. Однак практика показує, що у інвесторів низький рівень довіри до національних судів [9]. Найчастіше період розгляду інвестиційної претензії становить 3-6 місяців. Передбачається, що за цей час сторони можуть досягти компромісу і не довести спір до арбітражу. Однак держави неохоче укладають мирові угоди на даному етапі. Це обумовлено тим, що інвестиційний арбітраж – дороге «задоволення» і не у всіх інвесторів є достатньо коштів на фінансування такого процесу [9].

Не менш важливою групою є гарантії забезпечення соціальної стабільності. Соціальна стабільність – це сталий стан соціальної системи, який дозволяє їй ефективно функціонувати й розвиватися в умовах зовнішніх і внутрішніх впливів, зберігаючи свою струк-

туру. Для досягнення вказаної мети важливою умовою є порядок у суспільстві. Адже тільки так можна забезпечити стійкість і передбачуваність, керованість індивідуальної поведінки громадян, дотримання соціальних обмежень, порушення яких знижує соціальну стабільність. Зовнішніми соціальними проявами такого стану є зменшення динамізму системи, виникнення застійних процесів або збільшення кількості й масштабу соціальних конфліктів, різкий спад соціальної задоволеності населення, зростання кількості антигромадських явищ, посилення аномії [10].

Отже гарантії забезпечення соціальної стабільності в контексті захисту інвестицій – це комплекс заходів, спрямованих на підтримання соціального порядку, мінімізацію соціальних ризиків та створення сприятливого соціального середовища для ведення бізнесу. Ці заходи забезпечують інвесторам впевненість у тому, що їхні вкладення будуть захищені від негативного впливу соціальних конфліктів, страйків, громадських заворушень та інших подій, що можуть негативно вплинути на їхню діяльність.

І остання група гарантій, якій ми приділимо увагу в розрізі представленої проблематики, – економічні. Економічні гарантії, пишуть П. Рабінович та М. Хавронюк, – це сукупність економічних факторів життя суспільства. У вузькому розумінні економічними гарантіями є речові засоби забезпечення ефективності реалізації прав і свобод [11, с. 249–50]. В. Погорілко визначає економічні гарантії прав і свобод громадян України як: спосіб виробництва; економічну свободу громадян та їхніх об'єднань у виборі форм власності та здійсненні підприємницької діяльності; економічний лад суспільства, який має забезпечувати неухильне зростання продуктивних сил на основі визнання й захисту різних форм власності на засоби виробництва; соціально-орієнтовану ринкову економіку [12, с. 221].

Отже економічні гарантії захисту інвестицій – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та передбачувано-

сті економічного середовища, яке захищає права та інтереси інвесторів. Вони включають політику макроекономічної стабільності, правові та фінансові інструменти, які знижують економічні ризики та сприяють залученню інвестицій. Важливим аспектом економічних гарантій є страхування інвестицій. Сьогодні Україна починає страхувати своїх інвесторів від воєнних та політичних ризиків. Початок страхування воєнних та політичних ризиків – вкрай важлива подія для ринку й не менш важлива для політики «Зроблено в Україні». Розвинена інфраструктура страхування від воєнних ризиків може бути додатковим стимулом для інвесторів виходити на український ринок, розвивати тут свої заводи і фабрики, орієнтовані на експорт. Раніше страхування від воєнних ризиків було доступне лише від міжнародних організацій – MIGA страхувало іноземні компанії, які готові інвестувати в Україну, американська DFC та

польська агенція KUKE надавали гарантії іноземним та українським компаніям. І тепер ЕКА приєднується до організацій, готових страхувати інвестиції в Україну і в Україні. Завдяки цьому українські компанії отримують додаткові гарантії фінансової безпеки, а економіка – посилення ділової активності. Страхування сприятиме створенню об'єктів та інфраструктури, необхідних для розвитку переробної промисловості та експорту товарів, зроблених в Україні [13].

Висновки. Підбиваючи підсумок представлено наукового дослідження слід узагальнити, що на сьогоднішній день важливим завданням законодавця є створення належного підґрунтя для реалізації наведених у статті гарантій, а також розширення їх переліку та змісту. Адже саме від останніх безпосередньо залежить стан захисту інвестицій в нашій країні, а відтак й інвестиційний клімат в державі загалом.

Анотація

Актуальність статті полягає в тому, що сьогодні в Україні, як ніколи, важливо забезпечити стабільний приплив інвестицій в економіку країни. При цьому йдеться не тільки про зарубіжні, а й про внутрішні інвестиції. Для цього важливим та необхідним кроком є захист останніх від різного роду загроз воєнного, політичного, соціального та іншого характеру. Забезпечення захисту інвестицій має важливе значення для держави та суспільства, оскільки це дозволяє не просто залучити додаткові кошти в економіку країни, але й створити умови для стабілізації політичної, економічної та соціальної ситуації в країні, а також створити своєрідне підґрунтя для перемоги над ворогом. В даному контексті також зауважимо, що захист інвестицій є складною за своєю сутністю та змістом діяльністю, реалізація якої вимагає побудови відповідної системи гарантій. Метою статті є: запропонувати авторське визначення поняття гарантій захисту інвестицій, а також виділити їх види. У статті обґрунтовано, що гарантії захисту інвестицій в Україні найбільш доцільно поділити на такі великі групи: 1) правові; 2) політичні; 3) процесуальні; 4) гарантії забезпечення соціальної стабільності; 5) економічні. Надано змістовну характеристику кожній із окреслених вище груп гарантій. Політичні гарантії захисту інвестицій – це заходи та зобов'язання, які держава бере на себе для забезпечення стабільності та передбачуваності політичного середовища з метою захисту інтересів інвесторів та їхніх капіталовкладень. Ці гарантії знижують ризики, пов'язані з політичною нестабільністю, змінами законодавства та іншими політичними факторами. Зроблено висновок, що гарантії забезпечення соціальної стабільності в контексті захисту інвестицій – це комплекс заходів, спрямованих на підтримання соціального порядку, мінімізацію соціальних ризиків та створення сприятливого соціального середовища для ведення бізнесу. Ці заходи забезпечують інвесторам впевненість у тому, що їхні вкладення будуть захищені від негативного впливу соціальних конфліктів, страйків, громадських заворушень та інших подій, що можуть негативно вплинути на їхню діяльність.

Ключові слова: гарантії, захист, інвестиції, захист інвестицій, правові гарантії, економічні гарантії.

Kurkova K.M., Kozin S.M. Concepts and types of investment protection guarantees in Ukraine

The relevance of the article is that today, more than ever, it is important for Ukraine to ensure a stable flow of investments into the country's economy. At the same time, we are talking not only about foreign, but also about domestic investments. For this, an important and necessary step is to protect the latter from all kinds of threats of a military, political, social and other nature. Ensuring the protection of investments is important for the state and society, as it allows not only to attract additional funds to the country's economy, but also to create conditions for the stabilization of the political, economic and social situation in the country, as well as to create a kind of basis for defeating the enemy. In this context, we also note that the protection of investments is a complex activity in its nature and content, the implementation of which requires the construction of an appropriate system of guarantees. The purpose of the article is: to offer the author's definition of the concept of investment protection guarantees, as well as to highlight their types. The article substantiates that it is most expedient to divide investment protection guarantees in Ukraine into the following large groups: 1) legal; 2) political; 3) procedural; 4) guarantees of ensuring social stability; 5) economic. Each of the groups of guarantees outlined above is given a meaningful description. Political guarantees of investment protection are measures and obligations that the state undertakes to ensure the stability and predictability of the political environment in order to protect the interests of investors and their capital investments. These guarantees reduce the risks associated with political instability, changes in legislation and other political factors. It was concluded that guarantees of social stability in the context of investment protection are a set of measures aimed at maintaining social order, minimizing social risks and creating a favorable social environment for doing business. These measures provide investors with confidence that their investments will be protected from the negative impact of social conflicts, strikes, civil unrest and other events that may negatively affect their activities.

Key words: guarantees, protection, investments, investment protection, legal guarantees, economic guarantees.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. ст. 646.
2. Чернецька О. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 220 с.
3. Крутько М. Правові механізми реалізації гарантій прав і законних інтересів іноземних інвесторів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 450–452.
4. Білоус В. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник. 3-е вид. / О. Захарова, В. Ковальський, В. Лукомський та ін. / за заг. ред. В. Маляренка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 352 с.
5. Світлична Ю. Правовий захист іноземного інвестування як складова забезпечення правопорядку в Україні. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.). Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/1.pdf
6. Олійник А. Види гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 50–55.
7. Шкабаро В. Конституційно-правовий статус міста в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України, Інститут держави і права ім. В. Корецького. К., 2004. 243 с.
8. Білоус О. Процесуальні гарантії дотримання прав людини і громадянина в діяльності органів судової влади. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 2. С. 34–38.

9. Маноїленко К. Механізми захисту прав інвесторів в Україні. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/mehanizmi-zahistu-prav-investoriv-v-ukrayini/>
10. Крисюк Ю. Соціальний та правовий порядок як необхідна умова стабільності суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». К., 2008. 17 с.
11. Рабінович П., Хавронюк М. Права людини і громадянина: навч. посібник. К.: Атіка, 2004. 463 с.
12. Конституційне право України / За ред. В.Ф. Погорілка. К.: Наукова думка, 1999. 735 с.
13. Україна починає страхувати своїх інвесторів від воєнних та політичних ризиків. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-pochynaie-strakhuvaty-svoikh-investoriv-vid-voiennykh-ta-politychnykh-ryzykiv>